

OVER DE GESCHIEDENIS VAN DE KEMPEN *

DOOR

Dr. J. GOOSSENAERTS
Lid der Maatschappij

Le moi est haïssable. Toch begin ik er mee.

Nadat steller dezès in 1910 op ons eerste Filologenkongres een lezing gehouden had, was het daarmee gedaan, want nadien heeft hij zelf een tiental Vlaamse Filologenkongressen ingericht, daar telkens zelf en rechtstreeks de 80 tot 100 sprekers elk afzonderlijk gezocht en aangeworven, maar zichzelf nooit op de lijst gezet. Toen hij in 1920 voorstelde een Gezamenlijke Regelingskommissie voor de drie toen bestaande Kongressen op te richten, en daar zelf als slachtoffer uitkwam doordat hij aangesteld werd als algemeen sekretaris, vroegen de Kongresdagen bovendien al zoveel aandacht en zorg dat er geen tijd overschoot om ook ergens op een afzonderlijk Kongres een spreekbeurt te vervullen. Dat bleef nog meer achterwege naarmate er Kongressen bijkwamen.

Intussen was ik, nu 20, 30 jaar geleden, lid gemaakt van de Zuidnederlandsche en verschijn ik thans voor het allereerst op een vergadering-met-afdelingen. En als ik me nu wel aangemeld heb met een spreekbeurt, en dan nog met een buiten de Germanistiek, dan zal er nog wel een reden méér zijn dan anders om met Lessing te zeggen dat «de beste inleiding tot een boek is: de geschiedenis van zijn ontstaan». Zo wou ik dan eerst en vooral de retroakten mededelen.

Och, in de grond is het allemaal nogal eenvoudig.

Ik ben geboren en grootgebracht op een hoeve in het N.W. van de Kempen. Voor mijn doctorale dissertatie maakte ik het Vakwoordenboek van de Landbouw in mijn geboortestreek. Om de woorden, de bewerkingen, de tuigen, de gebruiken, de spreekwoordelijke gezegden en alles wat er met de vaktaal enig verband houdt behoorlijk te kunnen situeren, voelde ik me verplicht de geschiedenis van de landbouw in dat gewest te achterhalen en die er bij te voegen. Taalkunde is immers ook geschiedenis. Hoe b.v. kon ik er het gebruiken van romaanse woorden bij paardentuig en paardenstal — niet bij runderen — verklaren, zonder op

* 30-10-1955 op de Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis ter tafel gebracht.

de voornaamste baan Antwerpen-Moerdijk te letten en op das Militär dat er in zoveel oorlogen doorkwam en op de hei kampeerde?... Die geschiedenis staat dan ook beknopt, doch zo volledig mogelijk, in de lange inleiding tot dat Wdb.

Zo maakte ik ook kennis met het rijke archief uit de abdij te Tongerlo en kwam daarlangs geleidelijk tot de bevinding dat de abdij Tongerlo in mijn geboortestreek op aldaar gekregen gebied met ontginnen begonnen is van in de 12^e eeuw, dat zij er eens en tot bij het einde van de 18e eeuw tot 21 hoeven bezat, plus alle pastorijen, duizenden hektaren vruchte, het lager en middelbaar, zelfs het hoger gerecht. M.a.w.: haar invloed was er eeuwen lang zeer groot. De drie dorpen Essen, Huibergen (thans in N.-Brab.), en Kalmthout maakten dan ook samen honderden jaren lang één heerlijkheid van de abdij Tongerlo uit. Nu is er over Essen een zeker niet definitief, doch vlot geschreven boekje voor schoolgebruik verschenen; over Kalmthout verschenen er twee boekjes, die achteraf gezien ook maar voorlopig kunnen zijn en over het nu verdwenen Wilhelmiënklooster te Huibergen kwam zelfs een dik en zeer lezenswaardig boek van de pers. Daarnaast zijn daar in twee dorpen twee tijdschriften voor lokaal gebruik en twee kringen die mekaar al even erg bekonkurreren.

Het is wel treffend dat van die aloude éne heerlijkheid-van-eeuwen, gelegen midden in de driehoek Antwerpen-Bergen-Breda, in de buurt van polder en Scheldezeearm, aan beide zijden van voormelde hoofdbaan, en van de tegenwoordige politieke grens, het trof ons dus dat de geschiedenis van die streek zo deerlijk verbrokkeld ligt en versnipperd blijft, afgezien nog van het feit dat geen van voormelde werken zeker een enigszins trouwe afstraling zou zijn van het hele *leven* van een volksgemeenschap in *al* haar geledingen, in *al* haar uitzichten, door de tijden heen, — zoals elke ware geschiedenis toch behoort te zijn.

Toen ik dan in 1949 te Essen, bij aanwezigheid van de burge-meester van Essen en van de plaatselijke archivaris, en van de provinciale archivaris, een allermooiste gelegenheid kreeg om mijn bezwaren dienaangaande voor te leggen aan Mgr. dr. Stalmans, de betreurde prelaat van Tongerlo, ging die onmiddellijk op mijn verzoek in en gaf aan zijn tweede archivaris, drs (nu dr.) Koyen, gaarne de tijd om zich te wijden aan het schrijven van de geschiedenis van die heerlijkheid als dusdanig.

Nadien verruimde mijn plan. Want toen bedacht ik dat diezelfde abdij eens tot boven de 150 hoeven en derg. bezat die verspreid lagen over heel het hertogdom, vooral dan in de zandstreek, de Kempen dus. Kon daarvan, zo dacht ik, de geschiedenis geschreven

worden, natuurlijk niet zonder synthese, dan ware dat, tot vóór 150 jaar, feitelijk de geschiedenis van de landbouw in het meest uitgebreide deel van het hertogdom, dus feitelijk de geschiedenis van het overwegende landelijke deel van het hertogdom, in die dagen toen de steden daar nog zoveel kleiner waren, toen Tilburg nog een heidorp was, toen zowat iedereen moest boeren, tot de pastoor toe.

Meteen zou dat

a) een hele bijdrage zijn tot het voorzetten van het zo geprezen werk van Mgr Lamy: *L'Abbaye de Tongerlo*,

b) het schrijven van een reeks dorpsmonografieën in zekere zin overbodig maken. Althans zo het dorp geen bijzonder facet vertoont, zoals Hoogstraten, Geel, of Scherpenheuvel.

Even later kwam er een tweede verwijding: waarom niet *de* geschiedenis van de Kempen?

1. Er is al zoveel over geschreven, er wordt nog gedurig over geschreven in allerlei opzichten, méér allicht dan over eender welk van onze Vlaamse gewesten, maar ook dat blijft jammerlijk verspreid liggen in artikels, in tijdschriften, in dorpsmonografieën enz.

Waarom geen eenheid?

2. De Kempen is geen politiek of geen administratief gebied. Wel een duidelijk afgetekend aardrijkskundig geheel, een van de zeldzame natuurgebieden die we nog hebben, met duidelijk eigen karakter en eigen bewustzijn... Een entiteit, een wezenlijkheid. Ze is en ze heeft dat wellicht nog meer dan Westfalen, dat zijn eigen geschiedenis kreeg die, naar verluidt, voortreffelijk is. Behalve voor de taal, al is er ook een uitgesproken Kempisch dialect, is de Kempen al evenzeer als Friesland iets bijzonders en het oude Friesland heeft nu ook zijn geschiedenis in de vorm van een lijvig boek door een vakkundige, en waarin zeer veel wetenswaardigs voorkomt. Dat er aan de Kempen iets eigens is en dat levendig gehouden wordt, het moge ook jaarlijks blijken te Hilvarenbeek en aan het feit dat er een vrij belangrijke vereniging van Kempische schrijvers is, dat gisteren nog een nieuwe vereniging in het leven werd geroepen: de *Campina academica*, als een verre nagalm van wat eens in de 18^e eeuw aan de Universiteit Leuven de *Kempische Natie* was. Zoals de onlangs te Turnhout en te Hasselt gehouden Alg. Kempische Studentenkongressen er waren.

Folkloristen en heemkundigen denken zeker niet in laatste instantie aan de zg. Kempische, zo typische oude dansen.

3. De Kempen spreekt tot het gemoed. Over het vruchtbare Haspengouw bestaat een enkel lied, en er kwam geen enkel kun-

stenaar uit voort; over het zg. soete Waeslant is er één enkel lied. Over de Kempen zijn er wel vijftig, zegt Willem de Meyer. Nota bene: nooit een loflied op, of ook maar een regel over, mannen als Bruegel, Bosch, Van Gogh, die toch allen in de Kempen geboren zijn, Jacob Smits die er voor zijn hele leven naartoe getrokken werd, en anderen.

Over hoeveel streken werd een drieledige *Regenboog* gespannen als die van Van Hemeldonck?

4. Het schrijven van die geschiedenis kan niet over de hele lijn lastig uitvallen:

a. Voor de « politiek » leunt ze gewoon aan bij de algemener politiek. En als dat de Brabantse Omwenteling betreft, of de Boerenkrijg, die meer dan elders in de Kempen hun beslag kregen, wel, dan is er reeds heel wat over geschreven (De Goeyse en Grietens, Snieders, Gebruers e.a.).

b. Net als veel te boek gesteld is over voormelde kunstenaars, plus over andere vooraanstaanden uit het kulturele leven, als Lessius en Van der Noot. Of te weinig, zoals over Lemmens?

c. Als de Kempen hoofdzakelijk landbouw was, dan is er al veel te halen niet alleen uit het bekende werk van Vliebergh en van anderen, maar vooral uit de merkwaardige *Geschiedenis van de Landbouw*, door Paul Lindemans, die tot onze blijde verrassing zo hoog opgeeft van de traditionele landbouw in de Kempen. Die landbouw veranderde er trouwens niet zoveel van in de Middeleeuwen tot in 1890 toe. Niet ingewikkeld!

d. Nu er 'n Economische Raad voor de Kempen is, werd de atmosfeer allicht nog gunstiger om de geschiedenis — niet zozeer die van de voorvaderlijke huisvlijt, die trouwens, meer of uitsluitend bij de landbouw behoort — maar de geschiedenis van de grote industrie te achterhalen, die er overigens maar een goede eeuw oud is.

e. Indien we beginnen met een reeks monografieën over allereerste onderdelen (voorstel Dr Weyns), dan zijn daartoe in de eerste vijftwintig jaar wel voldoende studenten te vinden, allereerst te Leuven en te Tilburg, die toch een licentiaatswerk of een doctorale dissertatie te maken hebben en uit hen groeit misschien *de* man die aan de hand van die twintig monografieën *het* synthetisch werk over de Kempen weet op te bouwen en een zo voorbeeldige geschiedenis als geen streek er dan een hebben zal.

Nog om twee redenen is dat schrijven wel aan te bevelen:

a) zienderogen verdwijnt de oude Kempen. Voor hem die ze zag bij het begin van deze eeuw en ze nu wederziet, is ze « niet meer kennelijk », vooral de Antwerpse.

b) Ze omvat evengoed een groot deel boven de «meet», d.i. benoorden de politieke grens, als wel bezuiden die grens, en is dus een ideële Moerdijkbrug in de huidige Beneluxpolitiek, of beter: in onze verhouding tot het andere volksdeel.

Nu wilde het toeval en nog wat dat er een geschikte gelegenheid kwam om het plan nader te bespreken. Naar aanleiding van een bezoek door een groepje vrienden aan de Kalmthoutse heide aug. '50, stelde E. van Hemeldonck ten huize (in de zomerlijke tuin!) van de burgemeester van Kalmthout voor in het volgende jaar een «Week van de Heide» in te richten. Die is er dan gekomen in '51 en slaagde schitterend. O.m. de tentoonstelling van schilderwerk over Kalmthout, door prof. Muls ingericht, was als een openbaring. Die van E.H. Seghers over de fauna werd al even druk bezocht.

De Heide: dat is de Kempen en de Kempen dat is — dat was — de heide.

De tweede dag van de Week werd dan ook *onze* Studiedag. Van heinde en verre waren ze gekomen, de minnaars van de Kempen, de gestudeerden vooraan. Ook Limburg en Noord-Brabant waren goed vertegenwoordigd. Uit Leuven waren alvast de professoren Draye en Van de Wijer. Na het afwikkelen van het programma zou Van de Wijer verklaren dat hij in geen jaren zulk een stevige vergadering in zulk een prettige atmosfeer had bijgewoond.

De wenselijkheid van het schrijven van bedoelde geschiedenis hoefde er niet eens te worden onderzocht.

In 1937 had het laatst gehouden Kempisch Kongres te Hoogstraten gezocht naar de *ongeschreven* documenten voor de geschiedenis van de Kempen: de littekens. Ze gaven daarover een hele brosjure uit: *Kempische Landschapsgeschiedenis* (die wel zou mogen herdrukt worden). Wij nu, te Kalmthout, onderzochten vooral wat er aan *geschreven* documenten over de Kempen zoal te vinden is.

Dat deden op uitstekende wijze Dr. Gysseling, die al zoveel archieven doorpluisd heeft binnen en buiten dit land, Kan. Koyen voor de abdij Tongerlo, Dr. Van Gorp in verband met de Antroponymie, Dr. Helsen in verband met de Toponymie. Ook Dr. Cosemans zond een aantal inlichtingen. Samen leek het oneindig veel te zijn, en nog lang niet allemaal bereikbaar. Volledig kon het intussen nu ook niet zijn.

Middelertwijl hadden wij aan twee jonge historici (Drs. Scheerder, voorzitter van de Historici Lovanienses, en drs Van den Nieu-

wenhuyzen, id. oud-voorzitter van de studenten in de Geschiedenis aldaar, gevraagd om een uitvoerig werkplan tot in de onderdelen toe. Dat werd voorgelegd aan de man die zoveel overheeft voor plaatselijke geschiedenis: prof. Dhondt, te Gent, en aan prof. Ganshof, onze voornaamste kenner van de Middeleeuwen en die ook reeds over Kempische aangelegenheden gesproken heeft, zowel als Dhondt.

Zo zouden wij ons voor de toekomst wel niet erg kunnen vergissen. — Die plannen en die antwoorden heb ik hier bij.

Ja maar, het duurde niet lang of er kwam vertroebeling. Met als eerste gevolg: dat de bekwame, wakkere sekretaris ontslag nam. Nu is een sekretaris in een Werkgemeenschap — want iets dergelijks was te Kalmthout opgericht — geregeld de voornaamste persoon. Een tweede, goede jonge kracht viel ook weg. Zelfde oorzaak. Nadien ontvielen ons, eilaas, achtereenvolgens door sterfgeval: Archivaris Erens, prelaat Stalmans, Dr Jan van Gorp, Dr Floris Prims. Inzonderheid op Prims hadden wij gerekend voor het godsdienstige. De dood van Dr. Erens bracht dan nog mee dat Dr Koyen deze volledig diende te vervangen, terwijl hij voorlopig nog ander werk bijkreeg.

Intussen heeft het de Werkgemeenschap niet belet nog herhaaldelijk te vergaderen, ook al was de voorzitter, drs. Scheerder, maandenlang ziek en had hij nadien veel te veel achterstallig werk op te knappen. Zo o.m. het vierde deel van de Geschiedenis der Nederlanden waarvoor prof. Verberne (Breda) zich gespannen heeft.

Nog één debetpunt moet ik aanstippen: wij hadden er op gerekend dat er te K. geregeld, b.v. om de twee jaar, een Week van de Heide zou ingericht worden. Voor ons ware het een gedroomde gelegenheid om telkenmale af te palen hoever wij gevorderd waren, oude initiatieven verder uit te werken en zonodig ook nieuwe aan te pakken.

In '52 of '53 zou de Heem- of Volkskunde er aan de beurt gekomen zijn en dat zou er vermoedelijk prima geweest zijn.

Maar van '52 af heeft dorpsgeharrewar er, eilaas, veel bedorven. Er is daar misschien in geen jaren nog iets te doen.

Lichtpunten zijn integendeel:

1) Prof. Leurs kwam mij spontaan mededelen te willen zorgen voor alles wat bouwkunst en alle plastische kunsten betreft.

2) Hij meent dat pater Van Mierlo zelf zich wel voor de geschiedenis van de Letterkunde spannen zou, (indien iemand als Sterkens, Westerlinck of Keersmaeckers — ook alle drie Kempenaars — het niet doet).

3) Jan van Gorp schreef mij reeds in '50 dat hij een uitgebreid werk klaar had over voornamen en familienamen in de oude Kempen.

4) M. Gysseling is een heel eind klaar met de plaatsnamen van de hele Nederlanden tot 1225 en op zijn beurt blijkt Dr Helsen door te werken. Samen een uitnemend geschikt en eigenlijk onmisbaar substratum bij het schrijven van de geschiedenis van de ontginningen (en dus ook allereerst voor het ontstaan van zoveel wijken, parochiën, gemeenten).

5) Nadat o. als inleiding tot zijn Vakwdb. — dat eindelijk ter perse gaat — voor zijn geboortestreek bondig de geschiedenis van de landbouw geschreven heeft, kwam nu dus die wel monumentale *Geschiedenis van de Landbouw in België* door Paul Lindemans.

6) Dr Weyns bouwt op merkwaardige wijze Kempische geschiedenis te Bokrijk en zal wel zorgen voor de hele Heemkunde in de Kempen.

7) Stadssekretaris K. Peeters, docent te Leuven, wil a) met zijn studenten instaan voor al de Folklore, b) hij wil ons herbergen in een van die zo fraai herstelde huizen achter het Antwerpse stadhuis en daar een Centrale voor Land- en Volkskunde helpen tot stand brengen zoals er te Bonn een befaamd Instituut voor het Rijnland bestaat. Met drs Van den Nieuwenhuyzen als centrale werker?

Wat nu?

Wij doen voort.

Iedereen, en allereerst elk Kempenaar, laten we zoeken die wil zoeken, en schrijven in nieuwsblad en tijdschrift, over geschiedenis, folklore, heemkunde, kunst, economie, taal, plaatsnamen. Ook bescheiden werkers kunnen heel goede diensten bewijzen. Kijkt naar stadsarchivaris Raymond Peeters in het jongste nummer van *Taxandria* over de vrachtrijders Antwerpen-Turnhout-Rijnstreek. Kijkt naar het drieledige werk van pastoor-deken Lauwerys over *Het Heilig Bloed te Boxtel en te Hoogstraten*.

De plaatselijke studiekringen en dergelijke laten we rustig voortwerken. Ongetwijfeld bewijzen ook zij dienst, soms niet geringe. Intussen maken zij met z'n allen de kern van de ruime, wijdverspreide schaar van belangstellenden uit.

Maar nog dezer dagen zoeken we contact met nieuwe elementen die over voldoende vrije tijd beschikken om onze Kempische Werkgemeenschap in verschillende opzichten nieuwe kracht bij te zetten en nieuwe wegen te openen.

In de pan-Kempische Werkgemeenschap hoort allereerst een

wetenschappelijke geleding thuis die voor al het wetenschappelijke helpt zorgen naar beste vermogen. Vooral die geleding krijgt wellicht ook de beschikking over een nieuw orgaan *Onze Kempen*, zoals Dr Helsen dat te Kalmthout uiteenzette. Daarnaast komt alvast ook een finantiële dienst.

Een boekerij en een archief moeten aangelegd worden of verder aangelegd, met alles er in wat over de Kempen uitgegeven werd, en alles wat buitendien voorhanden mocht zijn aan schriften die afgestaan kunnen worden. Vergelijkt het Ruusbroecgenootschap.

Een stevige kennismaking met het Rheinlandinstituut te Bonn zou wel niet overbodig zijn.

Voor goede wenken van buitenstaanders zijn wij steeds dankbaar.

Er zullen nog haperingen zijn. Er kunnen nog stokken in de wielen gestoken worden vóór de wagen goed aan 't rollen en dan niet meer tegen te houden is.

Versagen doen wij in geen geval. Daarvoor zijn we toch de zonen van heidespitters. En Kempische heispaiers: dat zegt wat. In deze « democratische » tijd zouden we nog te méér kunnen zeggen: noblesse oblige.